

УДК 37.015.31:[373.3.091.12:821.161.2'276.6'373.46]

ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Галина Крохмальна

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

Розглянуто особливості формування термінологічної компетентності як обов'язкового складника мовленнєвої культури вчителя початкової школи. Проаналізовано пошуки дефініцій поняття термін. Окреслено функціональні можливості змістового наповнення дисципліни “Українська мова професійного спрямування” щодо формування основ термінологічної компетенції майбутнього педагога. Запропоновано систему вправ та завдань для вироблення умінь та навичок досконалого володіння термінологічною лексикою.

Ключові слова: термін, термінологічна компетентність, педагогічна термінологія, термінологічна грамотність, професійне мовлення.

Розвиток духовної культури соціуму, піднесення суспільного престижу української мови, вихід її на міжнародну арену як мови суверенної держави залежить від багатьох чинників, передусім від її функціонування у професійній сфері. Готувати висококваліфікованих фахівців, які досконало володіють державною мовою в усній та писемній формах, – актуальне завдання вищої школи України. Важливою складовою конкурентоспроможного фахівця є досконале володіння культурою спілкування, зокрема, рівень його фахового мовлення, що передбачає майстерне володіння термінологічною лексикою. Це свідчить про глибоке розуміння професійних понять і явищ та є умовою успішної фахової комунікації. Знання педагогічної термінології – це умова високої професійності педагога. Адже здобуття фаху вчителя початкових класів передбачає необхідність опанування поняттєвою сферою обраної спеціальності, репрезентованої засобами національної термінології.

Дослідники приділяють значну увагу теоретичним і практичним пошукам, пов'язаним із підготовкою комунікативно компетентного фахівця, що передбачає насамперед володіння професійно орієнтованим мовленням. Питання формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців у своїх працях досліджують: Л. Барановська, Н. Безгодова, Н. Бородіна, З. Гирич, Л. Головата, Н. Голуб, М. Гуць, І. Дроздова, Г. Онуфрієнко,

М. Зарицький та ін. Проте відсутність системи роботи з формування професійного мовлення студентів педагогічних спеціальностей потребують окремого вивчення, що й зумовлює актуальність теми дослідження.

Проаналізувати сучасний стан термінологічної компетентності студентів, окреслити функціональні можливості змістового наповнення дисципліни “Українська мова професійного спрямування” щодо формування засад термінологічної компетенції майбутніх учителів початкових класів – мета статті.

Термінознавство сьогодні переглядає свої традиційні положення про сутність терміна, про специфіку наукових текстів і розробляє нові проблеми, серед яких чи не найголовнішими є питання про фахову мову – мову спеціального призначення (LSP), про структури знань, які стоять за терміном, про когнітивні наукові карти, про професійну комунікацію тощо [7, с. 38].

Пошуки дефініції поняття “термін”, яка б найбільш адекватно відобразила суть відповідного об’єкта, в науці тривають давно. Дослідники зробили безліч спроб дати повне визначення поняттю “термін”, але жодне з них не є універсальним, і більшість термінологів намагаються по-своєму його потрактувати, що, напевно, можна умотивувати різними підходами до означуваного явища. Це дає підстави для припущення про існування проблеми адекватності означення терміна як поняття і як категоріальної одиниці. Зокрема, І. Кочан зазначає про таку проблему, яка “до сьогодні ще не розв’язана, бо термін, як і інші мовні універсали, важко піддається дефініюванню” [3, с. 30]. У мовознавстві використовують значну кількість пояснень поняття “термін”. Ці пояснення здебільшого подібні і відрізняються лише в деталях. У кожній із галузей науки конкретний термін має інше семантичне значення, яке може збігатися зі значенням у загальній мові або може й відрізнятися від нього. На зміну значення терміна впливають мовні та позамовні чинники. Є різні погляди щодо пояснення таких різних трактувань цього поняття. Кожна наука має своє визначення поняття “термін”, тому є багато дефініцій терміна, навіть різних вимог до їхнього створення.

Автори одного з перших українських підручників із термінології зазначають, що “одні дослідники намагаються дати термінові логічне визначення, інші – описово розкривають його зміст, наголошуючи на основних ознаках, треті – виділяють термін шляхом притиставлення якійсь іншій одиниці, четверті – шукають суперечливі процедури виділення терміна, щоб дати чітке визначення” [4, с. 146]. Дослідниця І. Кочан пояснює цей феномен так: “У термінологів немає однозначного визначення терміна, оскільки цей феномен є багатограним: одні дослідники намагаються дати терміну логічне визначення; другі – описово розкрити його зміст, визначивши його характерні ознаки; треті – виділити термін протиставленням (зіставленням) з будь-якою іншою мовною одиницею;

четверті шукають несуперечливі докази виділення термінів, щоб прийти пізніше до чіткого визначення цього поняття; п'яті намагаються дати хоча б робоче визначення. Однак така кількість визначень терміна, на жаль, не гарантує їхньої якості" [3, с. 30]. Водночас дефініція терміна, на думку Є. Регушевського, повинна бути короткою "у визначенні потрібно назвати лише функціональне призначення терміна, а ознаки і властивості не слід (та й не можливо) перерахувати у визначенні, бо воно тоді перестане бути визначенням у логічному розумінні цього слова" [5, с. 206–207].

Учені А. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва вважають, що головна риса, яка відрізняє терміни від звичайних слів – це зв'язок з науковими концепціями. Ця екстралінгвістична характеристика впливає на мовний статус терміна, адже в терміні, як і в слові, є досліджувані факти і їхнє теоретичне осмислення. Проте термін підкоряється законам тієї мови, якою він створений і в якій він функціонує. Ці вчені стверджують, що представники різних наук вкладають своє власне розуміння в поняття терміна. Це пов'язано з тим, що кожна наука має особливі поняття й уявлення, та передає це по-своєму. За твердженням термінознавців, усі ці підходи характеризуються відсутністю строгості і єдиної основи для визначення терміна [9, с.11–12].

Наведені приклади дають підстави для припущення гіпотези про те, що єдине спільне визначення знайти важко; ці приклади ще раз підтверджують, що визначення терміна залежить від специфіки галузі певного наукового дослідження. Можливо, саме тому автори останньої праці і виводять лише робоче визначення терміна. "Термін – це спеціальне слово (словосполучення), прийняте в професійній діяльності і вживається в особливих умовах. Термін – це словесне визначення поняття, що входить в систему понять певної галузі професійних знань. Термін – це основний понятійний елемент мови для спеціальних цілей" [9, с. 14]. Отже, вчені вважають, що оскільки термінологія будь-якої галузі знань є концептуальною за своїм підґрунтям, то системна і системно-типологічна лінгвістика, яку розуміють як певну лінгвістичну концепцію, яка синтезує прийоми і принципи різноманітних лінгвістичних підходів, може бути визнаною як найбільш доцільна та перспективна у разі дослідження складних термінологічних процесів і взаємозв'язків термінів всередині системи [9, с. 234].

Зокрема, Т. Стасюк, розглядаючи нові тенденції розвитку термінознавства, зокрема здобутки наукової групи Р. Теммерман, зазначає, що поруч із розвитком теорії терміна сьогодні розвивається новітня теорія фахової мови, що дає змогу вивчати сутність терміна в нових ракурсах: когнітивному, соціологічному, комунікативному та прагматичному [7, с. 41].

В. Табанакова переконана, що понятійна природа наукового терміна проявляється в його пізнавальних функціях [10, с. 28] і здатності наукового терміна відобразити систему знань – передбачає обов'язкову системність у семантизації терміна, в тому числі й у визначенні терміна у словнику [10, с. 29].

Л. Фурсова, зазначаючи про специфіку мовної функції термінів та сферу їхнього поширення вважає, що основне в специфіці терміна – його спеціальне професійне уживання [11, с. 167–171]. Сьогодні питання динаміки терміна й проблеми розуміння терміна у фаховій комунікації – актуальний напрям у вивченні теорії термінів, які розкривають раніше не аналізовані аспекти природи терміноодиниць, терміновживань і термінотворень. У зв'язку з цим актуальними стають розробки в галузі оперування великими масивами термінологічних даних: розкладення фахової свідомості на одиниці розуміння спеціального знання, механізми терміноонтографії й терміноонтології, інженерія знань та галузевих онтологій тощо” [7, с. 45–46]

Здобуття якісної вищої освіти передбачає досконале володіння поняттєвою сферою обраної спеціальності, зокрема, термінологією свого фаху. Гуманітарні професії, до яких належить і фах учителя початкової школи, зумовлюють глибоку мовну освіченість студента, оскільки мовлення в подальшій діяльності педагога є джерелом і носієм інформації, засобом впливу й переконання, а тому обов'язково має бути досконалим.

Майбутні вчителі початкової школи повинні бути термінологічно компетентними у сфері своєї професійної діяльності. Під **термінологічною компетенцією** можна розуміти вміння добирати терміни відповідно до теми висловлювання, урахувати відмінності паронімічних термінів, не допускати заміни однієї термінологічної одиниці іншою, уживати терміни відповідно до їх дефініції, розрізняти терміни та професіоналізми [8].

Термінологічна культура формується на основі нерозривного поєднання глибокого знання фаху зі знанням мовних норм, законів і механізмів функціонування як логіко-поняттєвої, так і лексичної підсистем терміносистеми, або іншими словами – на синтезі фахової ерудиції з мовознавчою, в тому числі термінознавчою [8].

Формування у студентів професійної мовленнєвої компетенції на основі фахової термінології передбачає професійно орієнтовану комунікацію. З метою забезпечення належного рівня професійного мовлення впроваджено курс “Українська мова професійного спрямування”, що має враховувати особливості викладання мови у навчальному закладі.

Важливість курсу “Українська мова професійного спрямування” для студентів педагогічного фаху набуває особливого акценту і мотивації, адже мета курсу – формувати уміння і навички досконалого володіння українською літературною мовою у професійній сфері, підвищувати рівень

комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Коли йдеться про професійну підготовку вчителя початкових класів, потрібно звернути увагу на те, що цей фахівець має забезпечити подальше становлення і різнобічний розвиток особистості дитини, цілеспрямовано виявляти й розвивати її здібності в різних видах діяльності, створювати умови для повноцінного засвоєння базового рівня освіти. Учитель може успішно формувати світогляд дитини лише в тому випадку, коли він досконало знає термінологію усіх дисциплін початкової школи і здійснює у процесі навчання міжпредметні зв'язки. Часто низький рівень володіння фаховим мовленням зумовлює неспроможність студентів адекватно усвідомити, об'єктивно оцінити і ґрунтовно засвоїти знання з фахових дисциплін. У результаті в них формуються несистематизовані, поверхневі й неміцні знання, що унеможливають ґрунтовну професійну підготовку. Існують вимоги до використання термінів у професійному мовленні, зокрема в документації:

1) термін має бути стандартним, тобто його потрібно вживати лише у формі, яка зафіксована у словнику;

2) термін потрібно вживати лише з одним значенням, теж зафіксованим у словнику;

3) якщо термін багатозначний, то автор документа має будувати текст так, щоб одразу було зрозуміло, яке значення терміна мають на увазі [2, с. 133].

Отже, термінологічну грамотність студентів спеціальності "Початкова освіта" формує цілий комплекс терміносистем. Центральною складовою термінології вчителя початкової школи є суто педагогічна термінологія, а супровідними до педагогічної термінології є терміни інших наук, дотичних до педагогіки початкової школи. Базова лексика вчителя складається з простих слів-термінів: *урок, гра, знання, вчитель, освіта, пам'ять, мовлення, оцінка, поведінка, увага, уміння, спілкування, самостійність*; складених або термінів-словосполучень: *абстрактне мислення, види вправ, аналіз явищ, закріплення вивченого, інтегроване навчання, пояснювальний диктант, комбінований урок, календарне планування уроків, критерії оцінювання, конспект уроку, наочний матеріал*. До **периферії** належать терміни: загальнонаукові, суспільно-політичні, психологічні, математичні, мовознавчі, медичні, технічні, мистецтвознавчі, біологічні, театральні, етичні та ін.

Відповідно до програми курсу "Українська мова професійного спілкування" визначено три модулі: 1. Законодавчі та нормативно-стильові основи професійного мовлення педагога. 2. Наукова комунікація як складова фахової діяльності педагога. 3. Культура писемного та усного професійного мовлення педагога початкової школи. Саме другий модуль передбачає ґрунтовне ознайомлення студентів з науковим стилем мовлення, його засобами у професійному спілкуванні, становленням і розвитком,

особливостями наукового тексту і професійного наукового викладу думки, мовними засоби наукового стилю. Цей модуль охоплює також вивчення української термінології, історію і сучасні проблеми, теоретичні засади термінознавства та лексикографії, а також термінологію у професійному мовленні вчителя початкової школи. Опанування науковим стилем мовлення у вищій школі важливе для фахівця будь-якої галузі, оскільки потрібно вміти аналізувати, систематизувати наукові факти, вільно послуговуватися нормативною науковою лексикою в письмовій та усній формах. Студенти не завжди можуть вільно та досконало володіти науковим стилем, який вимагає абстрагованості, стислості, узагальненості, діалогічності, підкресленої логічності, об'єктивності викладу, ясності, смислової точності, інформативної насиченості [6, с. 24]. Однією з причин є недосконале володіння професійною термінологією. Іноді студентам бракує саме точної назви певного поняття, тобто необхідного терміна і, навпаки, вживають терміни, не розуміючи їхнього значення. Адже, попри вимоги до термінів (системність, однозначність, мотивованість, точність, відсутність синонімів та ін.), педагогічна термінологія має свої особливості. Педагогічну науку часто звинувачують у довільному тлумаченні її предмета, власних законів, категорій, основних понять, у наявності багатоцільовості, синонімії. Чимало термінів можна назвати суперечливими й такими, що не відповідають поняттю. При реальності поняття не існує адекватного йому терміна. Трапляється, що в різних підручниках із педагогіки немає єдиного тлумачення найважливіших категорій цієї науки: *виховання, навчання, освіта*. Багато понять у самій педагогіці перетинаються, дефінітивні ознаки часто є надто узагальненими, тому їх важко відокремити та розташувати ієрархічно. Вітчизняна педагогічна лексика нерідко перевантажена іншомовними елементами, загальноприйняті педагогічні терміни механічно замінюються новими, запозиченими з інших наук, без критичного перегляду всієї системи, що призводить до ще більшої плутанини [1, с. 66].

Часто маючи теоретичні знання про науковий стиль, про особливості професійного мовлення, студентам бракує уміння практично застосувати ці знання. Тому закріпити набуті теоретичні знання на практиці допомагає система вправ, які сприяють активному використанню професійної термінологічної лексики відповідно до ситуації. Як показує практика, ефективними є вправи, у яких потрібно знайти терміни в текстах, дати визначення термінів українською мовою, добирати терміни до запропонованих визначень, перекладати та редагувати професійні тексти; за допомогою словників підбирати терміни-синоніми-антоніми, складати з ними тексти професійного спрямування, враховуючи їхні відтінки; редагувати тексти з термінами, які вжито у невластивому для них значенні. Студенти повинні самостійно знаходити та аналізувати наукову інформацію,

сприймати усне мовлення з використанням фахової термінології, вільно користуватися джерелами інформації (фахова література, словники), переробляти і створювати текст. Ще надзвичайно важливим є оволодіння вміннями правильного й переконливого усного мовлення, аргументованого доведення, досконалого володіння культурою професійного спілкування, формування креативності, самостійності й національної свідомості майбутніх учителів початкової школи.

Важливе місце у формуванні термінологічно компетентного фахівця має самостійна робота, передбачена у програмі дисципліни “Українська мова професійного спілкування”. Тут студенти повинні працювати над матеріалами до майбутнього словника професійної терміносистеми студентів факультету педагогічної освіти. Ця робота відкриває нові можливості для формування у студентів професійної культури, що дасть змогу безпосередньо впливати на процес системної організації навчального процесу і створення найсприятливіших умов щодо вивчення професійних характеристик педагогічної майстерності, здібностей, умінь та навичок; мовленнєвої культури: керувати своїм мовленням, комунікативною активністю, розуміти шкідливість невмілого застосування професійної термінології; інтелектуальної культури: удосконалювати навички розумової праці, розвивати свій інтелект; духовної культури: засвоїти норми моралі, духовності – все те, що відображає соціальну та професійну сутність людини.

Отже, поєднання аудиторної та самостійної роботи сприяє процесу формування гармонійно розвиненої і професійно вишколеної особистості, створює умови для збереження, зміцнення та вдосконалення лексичного рівня майбутніх педагогів; підвищенню загального рівня професійної термінологічної грамотності та систематизації терміносистеми студентів; підвищенню якості фахової підготовки за допомогою впливу на терміносистему студента; формуванню якісно іншого ціннісного ставлення на рівні переконань студентів щодо систематизації професійної термінологічної лексики; створенню умов для реалізації творчого потенціалу студентів унаслідок реалізації та вдосконалення набутих термінологічних знань та перетворення їх у стійкі уміння та навички; створенню бази даних (словника термінів) для аналізу та керування навчально-виховним процесом; підготовці кадрів для забезпечення загальноосвітніх шкіл та інших навчальних закладів України фахівцями з додатковими можливостями реалізації знань у галузі професійної термінологічної лексики педагога.

-
1. Гончарук Ю. В. Педагогічна терміносистема: проблеми та шляхи їх розв'язання / Ю. В. Гончарук // Наукові праці [Чорноморського

- державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”]. Сер. : Педагогіка. – 2009. – Т. 112, Вип. 99. – С. 65–72. Режим доступу:
<http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2009/112-99-15.pdf>
2. *Мацюк З.* Українська мова професійного спілкування: навч. посібн. / З. Мацюк, Н. Станкевич – К. : Каравела, 2005.
 3. *Кочан І.* Українські терміни в парадигмі сучасних наукових учень / І. Кочан // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. Вип. VIII [відп. ред. проф. Л. О. Симоненко]. – К/ : КНЕУ, 2009.
 4. *Панько Т.* Українське термінознавство: підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994.
 5. *Регушевський Є. С.* Деякі теоретичні питання термінології / Є. С. Регушевський, О. С. Масликова, О. Ф. Шаталіна та ін. // Ученые записки Таврического нац. у-та им. В. И. Вернадского. – Т. 15. [54]. – № 1. – Филология. – Симферополь, 2002.
 6. *Семиног О. М.* Культура наукової української мови /О. М. Семиног – К. : ВЦ “Академія”, 2010.
 7. *Стасюк Т. В.* Нові тенденції розвитку термінознавства: здобутки міжнародної наукової групи Р. Теммерман // Термінологічний вісник: Збірник наукових праць / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2 (1).
 8. *Стасюк Т. В.* Основні метапоняття соціокогнітивного термінознавства: терміноконцепт / Т. В. Стасюк // Publishing house Education and Science s.r.o. [Електронний ресурс] : архив научных публикаций: материалы конференции Наука и образование – 2012/2013/ Филологические науки– 2013. – Режим доступу до статті:
http://www.rusnauka.com/1_NIO_2013/Philologia/3_124921.doc.htm
 9. *Суперанская А. В.* Общая терминология. Вопросы теории. / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева / Отв. Ред. Т. Л. Канделаки. [изд. 6-е.]. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2012.
 10. *Табанакова В. Д.* Идеографическое описание научной терминологии в специальных словарях: дисс. на соискание ученой степени д-ра филол. наук. Тюменский гос. ун-т. / В. Д. Табанакова. – Тюмень, 2001.
 11. *Фурсова Л. І.* Проблема функціональних особливостей терміна / Л. І. Фурсова // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2001. – № 8.

*Стаття: надійшла до редколегії 25.11.2015
доопрацьована 25.01.2016
прийнята до друку 10.02.2016*

**TERMINOLOGICAL COMPETENCY OF FUTURE PRIMARY SCHOOL
TEACHERS: CURRENT STATE AND WAYS OF IMPROVEMENT****Halyna Krokhmalna***Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA – 79005*

The article discusses specific features of the terminological competency formation as an essential component of a primary school teacher's speech culture. The author analyzes the search for definition of the notion of "term" and outlines the functional possibilities as to the content of the discipline "Ukrainian for professional purposes" with respect to the formation of the foundations of the future teacher's terminological competency. The author has analyzed and compared traditional and contemporary views on the nature of term. Alongside with the development of term theory, a modern theory of professional language is shaping up in the early 21st century enabling a researcher to study the essence of a term in the light of new scholarly facts. The issue of the dynamics of term functioning and new approaches towards understanding of the role of term in professional communication are relevant trends in contemporary terminological studies. The article presents a system of exercises and tasks for the development of knowledge and skills necessary for the perfect use of terminology.

Key words: term, pedagogical terminology, terminological competency, terminological literacy, professional speech.